

XALQARO TO'LOV TIZIMLARINING O'ZBEKISTON BANK TIZIMIDAGI AHAMIYATI VA TASHQI SAVDO OPERASIYALARINI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI

Xalikova Umida Rustamovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro to'lov tizimlarining O'zbekiston bank tizimidagi o'rni va ular orqali tashqi savdo operatsiyalarini rivojlantirishdagi funksional roli chuqur tahlil qilinadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, ayniqsa, raqamli moliyalashtirish va xalqaro moliyaviy integratsiya jarayonlari doirasida xalqaro to'lov tizimlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Maqolada SWIFT, Visa, Mastercard, PayPal kabi to'lov tizimlarining O'zbekiston bank sektoriga ta'siri, ularning eksport-import operatsiyalarini soddalashtirishdagi funksiyalari, shuningdek, mahalliy banklar faoliyatining raqamli transformatsiyasiga qo'shgan hissiy yoritib berilgan. Shuningdek, xalqaro to'lov tizimlarining joriy etilishi natijasida tashqi iqtisodiy faoliyat subyektlari uchun yaratilayotgan imkoniyatlar va yuzaga kelayotgan muammolar ham tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga asoslangan holda maqolada muhim xulosalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *Xalqaro to'lov tizimlari, O'zbekiston bank tizimi, tashqi savdo, SWIFT, raqamli moliya, Visa, Mastercard, eksport-import, moliyaviy integratsiya, elektron to'lov, bank texnologiyalari.*

Abstract. This article analyzes in depth the role of international payment systems in the banking system of Uzbekistan and the functional role in the development of foreign trade operations through them. Today, the importance of international payment systems is growing in the framework of the economic reforms carried out in the Republic of Uzbekistan, especially the processes of digital financing and international financial integration. The article highlights the impact of payment systems such as SWIFT, Visa, Mastercard, PayPal on the banking sector of Uzbekistan, their functions in simplifying Export-import Operations, as well as their contribution to the digital transformation of the activities of local banks. Also analyzed are the opportunities and emerging problems created for the subjects of foreign economic activity as a result of the introduction of international payment systems. Based on the results of the study, important conclusions and proposals were developed in the article.

Keywords: international payment systems, Uzbekistan banking system, Foreign Trade, SWIFT, digital finance, Visa, Mastercard, Export-import, financial integration, electronic payment, banking technologies.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida moliyaviy axborotlar almashinuvi, to'lovlarning tezligi va xavfsizligi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omillardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, xalqaro to'lov tizimlarining samarali faoliyati mamlakatlar o'rtasida tashqi savdo operatsiyalarini rivojlantirish, investitsion oqimlarni jalb qilish hamda raqamli iqtisodiyotni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda bank-moliya tizimini modernizatsiyalash, xalqaro moliyaviy standartlarga moslashtirish, elektron va raqamli to'lov tizimlarini rivojlantirish borasida qator tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi **"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi** to'g'risidagi farmoni, 2019-yil 23-maydagi **"Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonuni**, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2021–2023 yillar uchun raqamli moliya bo'yicha konsepsiyasi ushbu yo'nalishdagi normativ-huquqiy asosni tashkil etmoqda.

Ayni paytda mamlakatimizda SWIFT, Visa, Mastercard, UnionPay kabi yirik xalqaro to'lov tizimlaridan keng foydalanilmoqda. Shu bilan birga, PayPal, Wise, Stripe kabi ilg'or to'lov platformalariga ruxsat berish, ularning faoliyatini huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash bo'yicha ham muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, O'zbekiston eksport salohiyatini oshirish, chet el investitsiyalarini jalb qilish va xalqaro bozorga chiqishga intilayotgan mahalliy tadbirkorlar uchun qulay moliyaviy infratuzilma yaratmoqda.

Mazkur maqolada xalqaro to'lov tizimlarining O'zbekiston bank tizimidagi funksional roli, ular orqali amalga oshirilayotgan tashqi savdo operatsiyalarining huquqiy va texnik jihatlari, shuningdek, mavjud imkoniyatlar va muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada xalqaro tajribalar asosida mamlakatimizda ushbu tizimlarni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Xalqaro to'lov tizimlari – bu turli mamlakatlar o'rtasidagi moliyaviy hisob-kitoblarni amalga oshirishni ta'minlovchi institutsional, texnologik va huquqiy mexanizmlar majmuasidir. Ushbu tizimlar tovarlar va xizmatlar eksporti-importi, investitsion oqimlar, moliyaviy transferlar va kredit operatsiyalari kabi iqtisodiy faoliyatlarning uzluksiz va xavfsiz yuritilishini kafolatlaydi.

Bugungi global iqtisodiy makonda xalqaro to'lov tizimlari xalqaro savdoning "yuragi" hisoblanadi. Ular nafaqat oddiy to'lovlarni amalga oshiradi, balki iqtisodiy munosabatlar, banklararo likvidlik, valyuta konvertatsiyasi va moliyaviy xavfsizlik tizimlarining asosiy infratuzilmasini tashkil etadi. Ayniqsa, xalqaro tarmoqda ishtirok etuvchi banklar, eksport-import korxonalari, inves

Xalqaro to'lov tizimlarining asosiy turlari:

1. Banklararo to'lov tizimlari (SWIFT, CHIPS, TARGET2): Banklar o'rtasida tezkor va xavfsiz xabarnomalar, hisob-fakturalar va pul o'tkazmalarini ta'minlaydi.
2. Karta asosidagi to'lov tizimlari (Visa, Mastercard, UnionPay): Savdo operatsiyalari, xizmatlar va onlayn xaridlar uchun eng keng tarqalgan to'lov vositalari.
3. Raqamli va mobil to'lov platformalari (PayPal, Stripe, Apple Pay, Wise): Masofaviy to'lovlar, freelancing, e-commerce uchun qulay vositalar.
4. Korespondent bank tizimi: Turli davlatlardagi banklar o'rtasidagi hamkorlik asosida mijozlar to'lovlarini amalga oshirish imkonini beradi.

Iqtisodiy tizimdagi o'rni va funksional ahamiyati:

- Tashqi savdoni qo'llab-quvvatlash: Xalqaro to'lov tizimlari eksport va import bo'yicha hisob-kitoblarni tezkor, aniqlik bilan amalga oshirish imkonini yaratadi.
- Valyuta oqimini boshqarish: Valyutalarning konvertatsiyasi, arbitraj operatsiyalari va zaxira boshqaruvi jarayonlarida markaziy rol o'ynaydi.
- Bank tizimi likvidligini saqlash: Moliyaviy muassasalar o'rtasidagi real vaqtli to'lovlar orqali likvidlik va ishonchni oshiradi.
- Investitsiyalarni faollashtirish: Xorijiy investorlar uchun moliyaviy muhitning ochiqqligi va to'lov xavfsizligi kafolatlanadi.
- Moliyaviy monitoring va nazorat: Pul yuvish, noqonuniy moliyalashtirish va boshqa xavfli operatsiyalarning oldini olishda samarali vosita.

Masalan, SWIFT tizimi hozirda 200 dan ortiq davlatda, 11 mingdan ortiq moliyaviy institutlar tomonidan qo'llaniladi va kuniga 40 milliondan ortiq moliyaviy xabarlarni uzatadi. Bu esa transchegaraviy operatsiyalarning barqarorligini ta'minlaydi.

Xalqaro to'lov tizimlari zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, ular global moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy taraqqiyotda markaziy o'ringa ega. Ular orqali mamlakatlar o'rtasida savdo va investitsiya oqimi jadallashadi, raqamli moliyaviy integratsiya kuchayadi va iqtisodiy tizimda ishonchli hamkorlik muhitini vujudga keltiradi. Shu sababli, bu tizimlarning ishonchli, tezkor va shaffof ishlashi har bir mamlakatning moliyaviy suvereniteti va raqobatbardoshligi uchun zarur hisoblanadi.

Xalqaro to'lov tizimlari bugungi kunda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda tashqi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishda hal qiluvchi vosita sifatida qaralmoqda. Ular orqali lect va xizmatlar bo'yicha hisob-kitoblar, investitsion oqimlar va transchegaraviy moliyaviy operatsiyalar yuqori darajada xavfsiz, tez va ishonchli tarzda amalga oshiriladi. Qator mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, xalqaro to'lov

tizimlarining keng qo'llanilishi milliy iqtisodiyotning tashqi savdo ko'rsatkichlariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

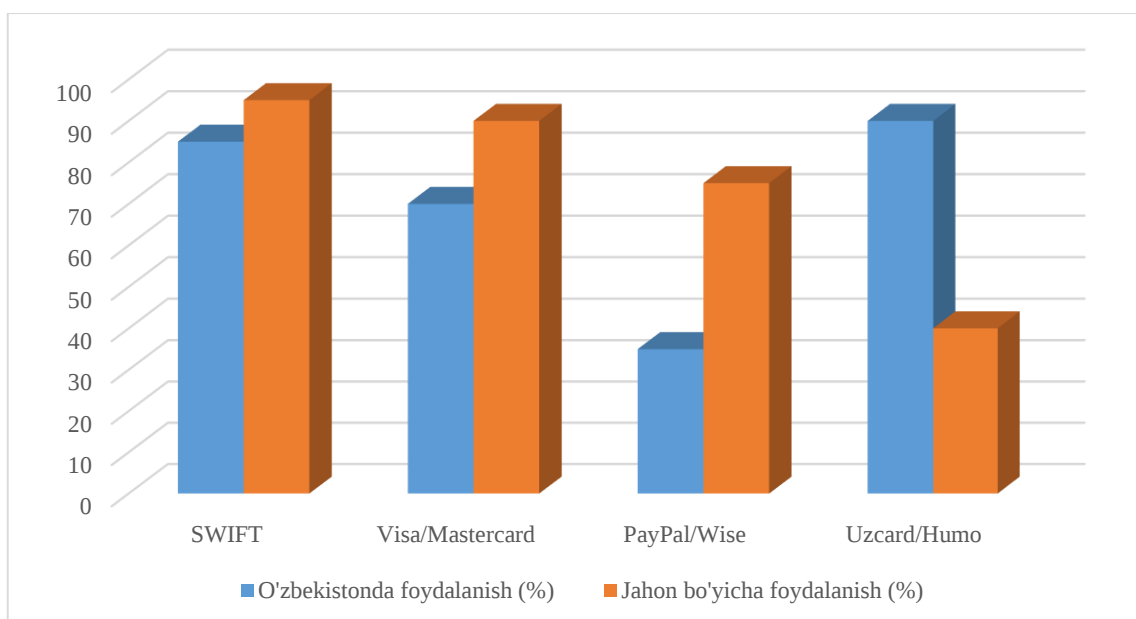
AQShda to'lov tizimlari yuqori darajada raqamlashtirilgan va moliyaviy texnologiyalar bilan uzviy bog'langan. SWIFT, Fedwire va ACH tizimlari orqali kuniga milliardlab dollarlik operatsiyalar amalga oshiriladi. AQSh hukumati va Federal rezerv tizimi xalqaro to'lovlar xavfsizligini ta'minlash va AML/CFT talablarga muvofiq yuritilishini qat'iy nazorat qiladi. Shuningdek, AQShda **fintech kompaniyalar** (masalan, Stripe, PayPal, Square) to'lov tizimlarini xalqaro bozorlarga olib chiqib, tashqi savdoni sezilarli darajada tezlashtirdi.

Ushbu davlatlarda xalqaro to'lov tizimlari nafaqat banklar orqali, balki mobil ilovalar, elektron hamyonlar va raqamli bank xizmatlari orqali keng qo'llaniladi. Yaponiyada "Zengin System" nomli ichki to'lov tarmog'i xalqaro to'lov tizimlari bilan integratsiyalashgan bo'lib, kompaniyalar uchun real vaqt rejimida xorijiy hisob-kitoblarni amalga oshirish imkonini beradi. Janubiy Koreyada esa "KFTC" orqali har qanday tashqi to'lov bir necha daqiqada amalga oshiriladi, bu esa eksportchilarga likvidlik va ishonchni ta'minlaydi.

Yevropa Ittifoqi davlatlari SEPA (Single Euro Payments Area) orqali o'zaro va tashqi to'lovlarni muvofiqlashtirgan. Bu tizim barcha a'zo davlatlar uchun yagona standart va tarif asosida ishlaydi. SEPA tizimi orqali milliy va xalqaro hisob-kitoblar tez va arzon amalga oshiriladi, bu esa savdo integratsiyasiga turtki beradi. Shuningdek, Yevropada PSD2 direktivasi asosida ochiq bankchilik rivojlantirilmoqda, bu esa fintech kompaniyalariga xalqaro to'lovlarni yanada raqamli va qulay ko'rinishda taqdim etish imkonini bermoqda.

Hindiston oxirgi yillarda "Digital India" tashabbusi asosida to'lov tizimlarini tezkor raqamlashtirishga erishdi. UPI (Unified Payments Interface) tizimi nafaqat ichki to'lovlarda, balki xalqaro hisob-kitoblarda ham foydalanilmoqda. Hindiston to'lov infratuzilmasini ochiq API orqali xalqaro platformalar bilan birlashtirishni yo'lga qo'ydi, bu esa mamlakat eksport salohiyatini oshirdi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, zamonaviy to'lov tizimlari tashqi savdo faoliyatining eng muhim infratuzilmaviy komponentidir. Ular orqali transchegaraviy operatsiyalarni soddalashtirish, bizneslar uchun likvidlikni oshirish, hamda ishonchli va shaffof to'lov muhitini shakllantirish mumkin. O'zbekiston uchun ham ushbu davlatlar tajribasi asos bo'lib xizmat qilishi, ayniqsa fintechni rivojlantirish, normativ-huquqiy moslashtirish va xalqaro platformalar bilan integratsiyaga kirishish muhim strategik yo'nalish sanaladi.

Rasm 1. Xalqaro to'lov tizimlari: O'zbekiston va Jahon taqqosiy tahlili

Yuqoridagi diagrammada xalqaro to'lov tizimlaridan O'zbekiston va jahon miqyosida foydalanish darajasi tasvirlangan. Unga ko'ra:

- **SWIFT** tizimi O'zbekistonda ham, jahon miqyosida ham eng ko'p foydalaniladigan tizim hisoblanadi.
- **Visa/Mastercard** kartalari global bozorda keng tarqalgan bo'lsa-da, O'zbekistonda ham yuqori darajada qo'llaniladi.
- **PayPal/Wise** kabi raqamli to'lov tizimlari jahon bo'yicha faol ishlatiladi, ammo O'zbekistonda bu borada hali foydalanish cheklangan.
- **Uzcard/Humo** tizimlari esa O'zbekistonda keng tarqalgan bo'lsa-da, jahon miqyosida ulardan foydalanish past darajada.

XULOSA

Xalqaro to'lov tizimlari zamonaviy global iqtisodiy aloqalarning ajralmas infratuzilmasiga aylangan. Ular orqali transchegaraviy moliyaviy oqimlar, eksport-import hisob-kitoblari, investitsion transferlar va xalqaro xizmatlar to'lovlari tezkor, ishonchli va shaffof tarzda amalga oshirilmoqda. Ushbu tizimlar iqtisodiy suverenitet, moliyaviy barqarorlik va xalqaro raqobatbardoshlikni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi.

O'zbekiston bank tizimi ham so'nggi yillarda xalqaro to'lov tizimlari bilan faol integratsiyalashmoqda. SWIFT, Visa, Mastercard, Uzcard, Humo kabi platformalarning joriy qilinishi nafaqat moliyaviy xizmatlar sifatini oshirdi, balki tashqi savdo aloqalarining tezlashishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron va raqamli to'lov texnologiyalari, fintech platformalarining rivojlanishi milliy iqtisodiyotning ochiqligi va jahon moliyaviy bozoriga uyg'unlashuviga keng yo'l ochmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, xalqaro to'lov tizimlarini yanada rivojlantirish va ulardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish — O'zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalarini chuqurlashtirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va eksport hajmini oshirish uchun muhim strategik omildir.

Shu munosabat bilan, mamlakatimizda moliyaviy texnologiyalarni joriy etish, huquqiy-me'yoriy asoslarni takomillashtirish, xalqaro standartlarga moslikni oshirish, hamda xalqaro to'lov tizimlari bilan to'liq integratsiyani ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Bu esa O'zbekistonning xalqaro iqtisodiy maydondagi mavqeyini mustahkamlashga va raqamli moliya infrastrukturasini orqali barqaror o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tavsiyalar

1. **Xalqaro to'lov tizimlariga keng kirish imkoniyatini ta'minlash**
O'zbekiston bank tizimi barcha yirik xalqaro to'lov tizimlari (PayPal, Stripe, Wise, Revolut va boshqalar) bilan to'liq integratsiyalashuvi uchun zaruriy texnik va huquqiy sharoitlarni yaratishi lozim.
2. **Huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish**
Xalqaro moliyaviy tranzaksiyalarni tartibga soluvchi qonunchilik, xususan AML/CFT (pul yuvishga qarshi kurash va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash) talablari xalqaro standartlarga moslashtirilishi zarur.
3. **Banklararo to'lov tizimlarining barqarorligini kuchaytirish**
SWIFT, korespondent bank tizimlari va markaziy to'lov kliring tizimlari faoliyatining texnik xavfsizligi va uzluksizligini ta'minlash uchun investitsiyalarni oshirish lozim.
4. **Fintech kompaniyalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash**
Mahalliy fintech startaplarga soliq yengilliklari, investitsion grantlar va xorijiy investorlar bilan hamkorlik imkoniyatlari yaratilib, ularning xalqaro bozorga chiqishiga ko'maklashish tavsiya etiladi.
5. **Aholi va tadbirkorlar moliyaviy savodxonligini oshirish**
Xalqaro to'lov tizimlaridan foydalanish, valyuta operatsiyalari, moliyaviy xavfsizlik bo'yicha keng ko'lamli o'quv dasturlari tashkil etilishi lozim.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni, 2020-yil 5-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adliya vazirligi, 2019.
3. Komilov A.B. *Bank ishi va xalqaro moliya munosabatlari*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
4. Karimov O.M. *Raqamli iqtisodiyot va to'lov tizimlari*. – Toshkent: Moliya, 2020.

5. Akramova N.N. *Xalqaro moliya institutlari faoliyati*. – Toshkent moliya instituti, 2019.
6. Qodirov M.S. *Fintex texnologiyalari va raqamli to'lov tizimlari*. – “Bank va Bozor” jurnali, 2022, №3.
7. Мишин А.А., Кондратьев В.В. *Международные расчеты и валютные операции*. — Москва: Финансы и статистика, 2020.
8. International Monetary Fund (IMF). *Cross-Border Payments: A Vision for the Future*. – Washington, D.C., 2022.
9. World Bank. *Payment Systems Worldwide: Outcomes of the Global Payment Systems Survey 2022*. – Washington, 2023.